

והתענג בדשן

שיעור הלכתי שבועי מפי מורנו ורבנו

הרה"ג דוד שלום נקי שליט"א

מו"צ ומחבר סדרת הספרים "בהלכה ובאגדה"

השיעור בימי ראשון בשעה 18:00

בבית המדרש "חזון עובדיה" דימונה

גליון 235

"והתענג בדשן נפשכם, הטרן אִזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי, שְׁמַעְנוּ וְנִדְבַחְנִי נִפְשְׁכֶם" (ישעיה נה ב)

בענין גיוס בחורי הישיבות - ב

מסרים וחיזוקים חשובים

ושמח ומתענג בלימודו. למה הפסיק לבכות בליל השבעה. שבת לוי לא יוצאים למלחמה. עושים חוק, והכל נעשה כשר.

עיקר גדול מיסודות האמונה שהעולם עומד רק על התורה
א. בסייעתא דשמיא נמשך היום להתחזק בעוד כמה דברים חשובים במעלת לומדי התורה ובאפסות ממשלת הזדון ממשלת הרשעה שלצערנו הרב ממושיכים במעשיהם הרעים והקלוקלים לאיים על בחורי הישיבות העוסקים בתורה יומם ולילה ומקיימים את העולם בתורתם בכל רגע ורגע, שזהו העיקר הגדול מיסודות האמונה, שאין העולם עומד אלא על לימוד התורה, כמו שאמר חז"ל בגמרא מסכת פסחים (סח ס"ב): אלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר (ידמיה לג כח): "אם לא בְּרִיתִי יוֹמָם וְלַיְלָה חֻקֹּת שָׁמַיִם וְאָרֶץ לא שָׁמַתִּי". וזו האמת האחת והיחידה שהתורה ורק התורה היא היא שמקיימת את העולם, ובלי התורה אין עולם ואין כלום, הכל חלילה יכול להפך לתוהו ובוהו.² והשוטים הללו היושבים בממשלת הרשעה, בלי טיפת בושה שולחים שוטרים ונכנסים לתוך בתיהם של בחורי חמד "ספרדים"³, כדי לקיים בהם מה שנאמר (תהלים קמט ח): "לְאֶסֶר מַלְאָכֶיךָ בְּזִקִּים וּנְכַבְּדֵיהֶם בְּכַבְלֵי בְרָזֶל, לַעֲשׂוֹת בָּהֶם מִשְׁפָּט כְּתוֹב". ועל איזה עוון הם נתפסים? וכי הם גנבים? שודדים? רוצחים?! כל "עוון" שלהם, שהם יושבים ועוסקים בהוויות דאביי ורבא, עוסקים בתורת אלוקים חיים, שעליה מסרו אבותינו ואבות אבותינו את נפשם במשך כל שנות גלותנו.

טובה למארגני תהלים לילדים, מתמידים וכדומה, להכניס בהם חזק את המשפט הזה של מרן זצ"ל: "אין מאושר בעולם יותר ממי שעוסק בתורה", ובלי ספק שזכות מרן תעמוד להם להרגיש את מתיקות וערבות טוב התורה כהוון. [מהערכתנו הרבה לפעילות שהאברך היקר הנ"ל רבי משה עושה, נפרסם את הטלפון שלו כדי שמי שרוצה להיות שותף בכל הפעילות הכבירה שלו עם הילדים והבחורים בכל השנה, תהיה לו הזכות: 05271-63372]

² בגמרא סנהדרין (צט ס"ב) שאלו: מי זה אפיקורוס? אמר רב יוסף: כגון הני דאמרי מאי אהנו לן רבנן? לדידהו קרו, לדידהו תנו. כלומר, כגון אותם אלו שאומרים, מה הועילו לנו החכמים בתורה שהם לומדים? לצורך עצמם הם לומדים, כי הם לא מאמינים שהעולם קיים בזכות התורה. אמר ליה אביי: האי מגלה פנים בתורה נמי הוא. דכתיב: "אם לא בְּרִיתִי יוֹמָם וְלַיְלָה חֻקֹּת שָׁמַיִם וְאָרֶץ לא שָׁמַתִּי". כלומר, אומר אביי לרב יוסף, אלו שאומרים ככה, הם לא רק אפיקורוסים, אלא הם יותר גרועים, כי הם גם בגדר "מגלה פנים בתורה שלא כהלכה", שהרי הפסוק צווח ואומר: "אם לא בְּרִיתִי יוֹמָם וְלַיְלָה חֻקֹּת שָׁמַיִם וְאָרֶץ לא שָׁמַתִּי". נמצא שהעולם קיים אך ורק בזכות לומדי התורה, ואילו הם מסלפים שלומדי התורה לא מועילים כלום לבריאה ולא תורמים כלום למדינה... עפרא לפומייהו. והם בבערותם אינם יודעים, שכל מה שהם חיים והעולם קיים, זה אך ורק בזכות היושבים ועוסקים בתורה.

³ "ספרדים" דייקא, הם לא יעזו לקחת בחורים אשכנזים, הם לוקחים רק את הספרדים שאין להם גב חזק, מהאשכנזים הם מפחדים, יש להם קשרים. לא לחינם אמר מרן הראשון לציון לאדמו"ר מגור כשנפגשו במלחמה האחרונה בחוף לארץ: לכם האשכנזים אין בעיה, אתם יודעים שהשוטרים לא יקחו מהבחורים שלכם. לכן הם יותר רגועים. לכו תראו, מי אומר בעיקר לצאת להפגנות? רק הרבנים וראשי הישיבות הספרדים!!!

השמעתם על "אבות ובנים" היחודי?! מה היה קידוש השם ב"בין הזמנים" של הילדים? עיקר גדול מיסודות האמונה, שאין העולם עומד אלא על לימוד התורה. מי הם מגלים פנים בתורה שלא כהלכה. רק את הספרדים הם לוקחים. ממשלת הרשעה ספק ערב רב, ספק גבעונים. המחוקקים נגד התורה הם כמו היוונים. על מי יש לכוון: "שיתמו אויבינו ושונאינו וכל מבקשי רעתנו". מי הם הנאורים האמיתיים?! "וְאֲנִי בָעַר וְלֹא אָדַע, בְּהִמּוֹת הָיִיתִי עִמָּךְ". הם לא רק אוכלי חינם אלא "גזלנים". המתיוונים של דורנו. משל הטייס והאהבל. לקרוע מיד את צו הגיוס. עשיית פעולות בארץ הם דוגמת העליונים. הכל דברים בטלים לעומת עסק התורה. גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות. כל תיבה מצוה גדולה ושקולה ככל המצוות. עיקר לימוד תורה, להיות שש

¹ בימים האחרונים הללו שהיתי בירושלים כמה ימים, וזכיתי למסור שיחות בכמה מסגרות של לימוד "בין הזמנים", והנה באחד המקומות הזמין אותי אברך צעיר בעל מרץ בן פורת יוסף שעושה חיל כבד בקרב הילדים והנוער, הוא סיפר לי שמלבד "אבות ובנים" שהוא מארגן בכל שבת או מוצאי שבת כמו שמצוי בהרבה מקומות, הוא עושה גם דבר יחודי "אבות ובנים" בכל לילות חנוכה, כשעה לאחר ההדלקה באים כמאה אבות ובנים והוגים בתורה יחד, ועלית על כולנה שהוא מארגן גם "אבות ובנים" בכל מוצאי כיפור, שעה לאחר צאת הצום של רבנו תם, ובאים כולם ועוסקים בתורה, והוא עושה להם הגרלה על אופנים ועוד ועוד דברים יקרי ערך, שהילדים לא יוותרו לאבות שלא לבוא איתם, וכל זה לבד מכל הממתקים שהוא מפנק אותם ופרסים וכו' וכו' תמידים כסדרם. בנוסף לכל זה, מידי שנה בשנה הוא מארגן משהו מאוד מעניין לימוד "בין הזמנים" לילדים מכיתות ד' עד ז', ובמתק שפתיו הוא מוסר להם שיעור מידי יום בכל שנה בחוברות "בהלכה ובאגדה", והשנה בחוברת "כיבוד אב ואם", ובסוף בין הזמנים הוא עושה להם חידון על הנלמד עם פרסים. והנה הוא ביקש שאבוא לעשות חידון לילדים ולדבר כמה דברי חיזוק. כשהגעתי, שאלתי אותם כמה שאלות מההלכות, ונהייתי לראות איך הם הפגינו ידע רציני. לאחר מכן דברתי על מעלת לימוד התורה, כמה התורה משמחת את הלב של האדם, כמו שאמר דוד המלך בתהלים (קט סב): "שֵׁשׁ אֲנִי עַל אֲמָרְתְּךָ כְּמוֹצֵא שֶׁלֶךְ רֵב", "פְּקוּדֵי ה' יִשְׁרִים מִשְׁמָחִי לֵב" (שם יט ט) ועוד. (עיין להלן אות ????) והבהרתי להם היטב היטב את דברי מרן זצ"ל שאמר: "אין מאושר בעולם יותר ממי שעוסק בתורה". בגמר השיחה, אמרתי להם שכולנו עכשיו נחזור יחד בקול רם על המילים האלו שאמר מרן, כדי שיכנסו לנו הדברים בעצמות חזק חזק, וחזרנו על זה כמה וכמה פעמים, והיה קידוש השם עצום ונורא לראות תינוקות של בית רבן - הבל שאין בו חטא, כולם יחד פותחים את פיהם בקדושה ובטהרה בשפה ברורה ובנעימה: "אין מאושר בעולם יותר ממי שעוסק בתורה", וחזרנו על זה שוב ושוב בקול רם, ובסייעתא דשמיא נקווה שהדברים יפעלו בהם ויכנסו לליבם היטב היטב, אמן. ובדרך אגב, זו עצה

כך הם הדברים, לצערנו הרב, כך הוא לעת עתה הנוהל במדינת "ישראל".

העם" אלו ערב רב

ב. ובאמת צריך עיון גדול אם חוקקי החוקים הללו נגד התורה, הם בכלל עם ישראל או לא, כי מן הסתם אולי הם מצאצאיהם של ה"ערב רב" שעלו עם עם ישראל ביציאת מצרים, שנאמר (שמות יב לח): "וְגַם עָרַב רַב עִלָּה אִתָּם", וכמו שמתאונן עליהם הזוהר הקדוש בכמה וכמה מקומות. הנה שואל הזוהר בפרשת בשלח (דף מה ע"ב): **מַאי שָׁנָא כִּד הוּוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם כְּתִיב: "שִׁלַּח אֶת עַמִּי", כִּי אִם מֵאֵן אִתָּה לְשַׁלַּח אֶת עַמִּי, "בְּנֵי בְכוֹרֵי יִשְׂרָאֵל", וּבַהֲהוּא זְמַנָּא לֹא הוּוּ גְזִירִין, וְלֹא אֶתְקַשְּׁרוּ בֵּיהּ כְּדָקָא יָאוּת. וְהָכֵא דְהוּוּ גְזִירִין, וְעָבְדוּ פִּסְחָא, וְאֶתְקַשְּׁרוּ בֵּיהּ, קָרִי לֹון אֶת הָעָם? [שואל הזוהר הקדוש, למה כשהיו עם ישראל במצרים, הכתוב מכנה אותם בלשון חיבה, "עַמִּי", "בְּנֵי בְכוֹרֵי יִשְׂרָאֵל", אף על פי שהיו עדיין ערלים ולא עשו ברית מילה, ולא נקשרו בקדוש ברוך הוא כראוי, ואילו ביציאת מצרים שכבר עשו ברית מילה, והקריבו קרבן פסח, ונקשרו בקדוש ברוך הוא, קורא אותם "העם", שנאמר: "וַיְהִי בְשַׁלַּח פְּרָעָה אֶת הָעָם... פֶּן יִנָּחֵם הָעָם... וַיֹּסֶב אֱלֹקִים אֶת הָעָם"?]** אֵלָּא בְּגִין הֵוָּה עָרַב רַב, דְּאֶתְדַּבְּקוּ בֵּהּ, וְאֶתְעָרְבוּ בְּהַדִּיּהוּ. קָרִי לֹון אֶת הָעָם סִתָּם. כְּמָה דְאֶתְ אָמֹר, וַיִּגֹּף ה' אֶת הָעָם עַל אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל. וַיִּקְהַל הָעָם עַל אֶהָרָן. וַיֵּרָא הָעָם כִּי בָשַׁשׁ מִשָּׁה, וְכֵן כָּלְהוּ. [עונה הזוהר: משום שביציאת מצרים הערב רב נדבקו בהם והתערבו עמהם, לכן קרא להם **העם**. וכמו שמצאנו שקרא להם **העם** במעשה העגל, ולא קרא אותם **עמי** שהוא לשון חיבה]. ועוד אומר הזוהר (פרשת כי תצא דף רעט ע"א): **"וַיִּפֶן כֹּה נִכָּה וַיֵּרָא כִּי אֵין אִישׁ דִּישְׁרָאֵל בְּאֵלִין רְשִׁיעִיָּא עָרַב רַב, וְדָא בְּסוּף גְּלוּתָא. וּבְגִין דָּא קִץ דְּפִרְקָנָא נֹקֵב עַד הִתְהוּם רַבָּה."** [שהתבונן וראה שאין איש מישראל באלו הרשעים הערב רב שיהיו באותו הדור בסוף הגלות. ולכן הקץ של הגאולה נוקב עד תהום רבה, שזו הגלות הרביעית הנקראת תהום רבה]. ע"כ. ומבואר בזוהר, שבסוף הגלות הם הם הערב רב שאין בהם איש מישראל, אלא שהם מחשיבים את עצמם כאילו הם מעם ישראל. ולכן יש מקום נרחב לומר, שאולי אלו שבממשלת הרשעה הם הם הערב רב, שבעזות פניהם ובאכזריותם הרבה, שולחים שוטרים עם נשק לאסור את בני הישיבות היקרים שעוסקים בתורה, וכדי בזיון וקצף!!!⁴

המחוקקים חוקים נגד התורה הם כמו היוונים

ג. וכבר אמרנו בשיעור הקודם שעל גוזרי גזירות הללו נגד התורה, צריכים לכוון שלש פעמים ביום: "ומלכות הרשעה מהרה תעקר ותשבר ותכלם ותכניעם [ותשמידם ותשפילם ותמגרם...]. במהרה בימינו". כי הם שונאים אותנו יותר מכל שונאי ישראל, כי סתם שונאי ישראל ארורים רוצים חלילה לאבד את הגופות של עם ישראל, כמו המן הרשע, אבל אלו שבממשלה שמחוקקים חוקים נגד התורה, הם כמו היוונים הרשעים הארורים שהם גרועים יותר מכל שונאי ישראל, כי הם באים כאילו באחוזה, וכל מטרתם ורצונם לעקור את הרוחניות והקדושה שבעם ישראל, ולאבד חלילה את עם ישראל מהעולם הזה ומהעולם הבא.

"יהי רצון... שיתמו אויבינו ושונאינו וכל מבקשי רעתנו"

ד. לא לחינם אמר מרן זי"ע"א בזמנו כשאומרים בליל ראש השנה לפני אכילת התמרים: "יהי רצון מלפניך... שיתמו אויבינו ושונאינו וכל מבקשי רעתנו", לבד ממה שיש לכוון על האויבים המרעים לעם ישראל במשך השנה ושופכים דמם של ישראל כמים, יש לכוון גם על אויבי התורה שעניניהם צרה בקיום התורה והמצוות, ובהגדלת בתי כנסיות ובתי מדרשות והישיבות הקדושות, ומחפשים בכל דרך למנוע תורה וטהרה מישראל, אם בקיצוצים בתקציבים, ואם בגזרות חדשות למיניהם, כמו גיוס

⁴ גם יש מקום לעיין אם הם בבחינת מה שאמר דוד המלך (שמואל ב כא ב): "וְהַגְבַּעְנִים לֹא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָמָּה". כמו שאמרו בגמרא יבמות (עט ע"א), אמר דוד, שלשה סימנים יש באומה זו: רחמנים, ביישנים, וגומלי חסדים. כל שיש בו שלשה סימנים הללו ראוי להדבק באומה זו. וכתב הרמב"ם (הלכות איסורי ביאה פרק יט הלכה יז), כל מי שיש בו עזות פנים או אכזריות ושונא את הבריות ואינו גומל להם חסד, חוששים לו ביותר שמה גבעוני הוא, שסימני ישראל האומה הקדושה, ביישנים, רחמנים וגומלי חסדים, ובגבעונים הוא אומר "וְהַגְבַּעְנִים לֹא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָמָּה", לפי שהעיוז פניהם ולא התפיסו, ולא ריחמו, ולא גמלו חסד לישראל. ע"ש. ואלו שמחוקקים חוקים נגד התורה, ונכנסים לבתים של העוסקים בתורה באכזריות

בחורי הישיבות חלילה, שידיהם לא תעשה תושיה, ולא יצליחו כלל בכל מזמיותיהם הרעות. אלו יותר גרועים מכולם, אלו היוונים של הדור.

הם הם המתיוונים של דורנו!!!

ה. היוונים קראו לעם ישראל "מורדי אור", "חשוכים", "פנאטים", "שונאי קידמה", הם כפו את תרבותם על עם ישראל, הם החשיבו את עם ישראל לאנשים מוזרים, עקשנים, שמתעקשים לדבוק במסורת אבות, מוכנים למות על אמונתם. לא לחינם אומר המדרש (בראשית רבה ב ד): **"וְהָאֶרֶץ הַיְּתֵיָה תְהוֹ וְנָבְהוּ וְחֻשָּׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם"**, חושך - זו מלכות יוון, שהחשיכה עיניהם של ישראל. למה חז"ל הגדירו אותם דוקא במילה הזאת "חושך", ולא במילת גנאי אחרת? כי כלפי חוץ הם היו נראים לעולם: נאורים, מבינים, חכמים, פילוסופים, אבל מי שהיה מתבונן בהם רואה שבפנים הכל היה רקוב, רקוב ממש, ללא תוכן אמיתי, בגדר **"כִּי הִנֵּה הַחֻשָּׁךְ יִכְסֶּה אֶרֶץ וְעֶרְפֶּל לְאֻמִּים"** (ישעיה ס ב). וזהו החושך הגדול והמסוכן ביותר שהם מתעתעים בעולם ומבלבלים אותם. וכך גם שונאי התורה שבממשלת הרשעה הזאת, הם מתנהגים כמו היוונים, אולי כלפי חוץ נראה שהנה יש לנו מדינה מסודרת, כלכלה, צבא, בטחון וכו', אבל אם **"הִיוּ צָרִיף לְרֹאשׁ"** (איכה א ה), שהצרים והמרעים לתורה הקדושה נעשו ראש, הם לא יודעים להעריך מה זו "תורה", מה הכח של התורה הקדושה שמגינה עלינו, מה הערך של בחור ישיבה שלומד תורה, הם לא מבינים שבתורה שלו הוא מחזיק את כל העולם, ממילא ברור שהם ריקים מתוכן פנימי אמיתי, וכל התייפיותם כלפי העולם, דברים בטלים ומבוטלים.

מי הם הנאורים האמיתיים?!

ו. ולכן, "חושך" - היא מלכות הרשעה, שרוצים להחשיך את עיניהם של ישראל, כי זה החושך הכי גדול ואיום שמבלבל את העולם. כי הם מאמינים בכל ליבם שהם מפיצי האור, הם האנשים החשובים, ואילו אנחנו החשוכים, השחורים, הפנאטים! אוכלי חינם! אבל כמה הם מסכנים שהם כל כך טועים, והטעות הכפולה והכי גרועה שהם בכלל לא מודעים לטעותם, כי לאמיתו של דבר העוסקים בתורה הם מפיצי האור האמיתי לעולם כולו, שנאמר (משלי כג): **"כִּי יֵרַם מִצְוָה וְתוֹרָה אֹר"**, וכן דרשו חז"ל (מגילה טז ע"ב) **"ליהודים היתה אורה"** - "אורה זו תורה", שהתורה היא האור האמיתי שמראה לנו את הדרך אשר נלך בה, ובזה נזכה לחיי העולם הבא.

הם לא רק אוכלי חינם אלא "גזלנים"

ז. גם מה שהם טוענים שבני התורה "אוכלי חינם", הנה אם נתבונן לפי תורתנו הקדושה שזו האמת ואין אמות אחרת, הם עצמם אוכלי חינם, ולא רק שהם אוכלי חינם אלא הם הרבה יותר גרועים מזה, הם פשוט "גזלנים", כמו שאומרת הגמרא במסכת ברכות (להרע"ב), כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה, כאילו גוזל לקדוש ברוך הוא ולכנסת ישראל, שנאמר (משלי כח כד): **"גוֹזֵל אֲבִיו וְאָמֹו וְאָמֹר אֵין פֶּשַׁע, חֹבֵר הוּא לְאִישׁ מִשְׁחִית"**, חבר הוא לירבעם בן נבט שהשחית את ישראל לאביהם שבשמים. ו"פשע" אותיות "שפע", שכיון שאינו מברך, נמצא שהוא מסלק את השפע שהיה אמור להיות בעולם בעקבות הברכה. לא כן כאשר אדם מברך כהוגן בכוונה, הוא מוריד שפע לעולם, גם בכמות וגם באיכות, יש פירות וירקות ומזון בשפע גדול, וגם הם עסיסיים וטעימים יותר. נמצא שכל השפע שיש בעולם, הוא אך ורק בזכות אותם בני אדם שמברכים על מה שאוכלים כדת. ואילו אותם מסכנים שאוכלים בלי ברכה, הרי הם גוזלים מהקדוש ברוך הוא שאוכלים בלי רשות, וגם מעם ישראל שממעטים את השפע. אז מי הם הבעייתיים, האוכלי חינם, אנחנו שמברכים על המאכל והמשקה או הם שלא מברכים, ומיד מבלעים ומכניסים לבטן שלהם בלי ברכה?!

ובעזות מצח ואוסרים אותם, יש מקום לחשוש שמה מבני בניהם של הגבעונים הם.

⁵ וכמו שהביא הרב פלא יועץ (ערך טעות) מה שפירשו על הפסוק (תהלים עב כג): **"וְאֵינִי בְעֵר וְלֹא אֶדְעַ, בְּהִמּוֹת הַיָּתִי עֶמְךָ"**, שלכאורה, כיון שהתחיל בלשון יחיד "ואני בער...", היה לו להמשיך בלשון יחיד "בהמה הייתי עמך", ולמה אמר "בהמות" לשון רבים? אלא מי שהוא בער, ולפחות יודע שהוא בער, אז הוא "בהמה" אחת, כי הוא בער. אבל מי שהוא בער ולא יודע שהוא בער, אלא הוא חושב שהוא חכם, אז הוא שתי בהמות, "בהמות הייתי עמך", שהוא גם בער, וגם הוא לא יודע שהוא בער. ע"ש.

ח. ובאמת שאנחנו בני התורה ההולכים בדרך השם במסילה העולה בית אל ועוסקים בתורת אלוקים חיים, מצד אחד אנחנו מרחמים עליהם כמה הם מסכנים, ומאידך אנחנו גם מחייכים על טיפשותם, ומשתוממים על חוצפתם. חוצפת האנשים החושבים שהם יכולים בשכלם הקטן להבין את היקום ומשמעותו, ייעודו ומטרתו. טיפשותם של האנשים המתמיימים להבין הכל. בספרים הובא משל יפה על זה. משל לטייס היושב על כסאו במטוס, ומביט בהמון השעונים. לוחץ על כפתורים ומתגים, מסיט מנופים, ושומר על קשר אל-חוטי עם תחנת הבקרה. לפתע נכנס איזה 'אהבל' אחד והתחיל להתעניין, הוא שואל את הטייס, "תגיד לי, מה אתה עושה שם עם כל השעונים והכפתורים?!" הטייס הסביר לו באורך רוח: "כאשר המחוג הזה יורד, יש ללחוץ על המתג הזה. כאשר המנורה הזו מהבהבת - יש להסיט את המנוף הזה. כשנשמע צפצוף - צריכים מיד ללחוץ על הכפתור הזה." אמר לו האיש: אתה סתם 'מרובע'. הדריכו אותך, ואתה עושה כמו תוכי. אתה צריך לחשוב לבד! שעון שאני לא מבין על מה הוא מורה - אינו קיים בשבילי! כפתור שאני לא יודע מה הוא מפעיל - אני מתעלם ממנו! זוז - ותן לי לנווט את המטוס!..." ג... אז מי העיוור, ואצל מי האור? אצל הטייס המיומן, הממלא אחר ההוראות, או אצל האהבל הזה שמנסה "להבין בשכלו כל דבר"?! אותם שחושבים שהם מבינים כל דבר, הם הם האהבלים המסכנים העיוורים המבולבלים הטועים ההולכים בחושך. ומי יתן שנזכר במהרה בשמחה לאור האמיתי, ותתקיים בנו נבואת הנביא ישעיה (ס א): "קומי אורי כי בא אורך, וכבוד ה' עליך זרח... והלכו גוים לאורך ומלכים לגנה זרחך, שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו לך, בגיך מרחוק יבאו ויבנתך על צד תאמנה". ואז גם אותם טועים, אם תהיה להם זכות, הם יראו את האור הגדול, ויבושו ויכלמו בכל מעשיהם, ועל כורחם יודו על האמת.

עשיית הפעולות הם דוגמת העליונים שפועלות בשמים

ט. לכן אם הגיע לבחור צו גיוס, לא יקרא בו ולא יעניין בו כלל, אלא מיד יקרא אותו לגזרים וישליך לאשפה או לבית הכסא, כמו שאמר כבר בזמנו מרן הראשון לציון שליט"א. ולעניות דעתי יש לומר שמלבד עצם המעשה שצריך לקרוע ולזרוק ולא להתייחס לדברי השוטים והמשובשים הללו ליצני הדור, יש בזה הרבה יותר, כמו שכותב הרמב"ן בפירושו לתורה (בראשית יב: 1): "ודע, כי כל גזירת עירין [מלאכים] כאשר תצא מכח גזירה אל פועל דמיון [כלומר כשיעשו גם פעולה בדבר], תהיה הגזרה מתקיימת על כל פנים. ולכן יעשו הנביאים מעשים בנבואות, כמו שמצאנו בירמיה הנביא שצוהו על הרעה שתבוא לבבל עקב מה שעשו לעם ישראל והחריבו את בית המקדש, שנאמר (ירמיה נא סא - סד): "ויאמר ירמיהו אל שריה כבאך בבל, וראית וקראת את כל הדברים האלה. ואמר: ה' אלהי דברת אל המקום הזה להכריתו לבלתי היות בו יושב למאדם ועד בהמה כי שממות עולם תהיה. והיה ככלתך לקרא את הספר הזה, תקשר עליו אבן והשלכתו אל תוף פרת. ואמר: ככה תשקע בבל ולא תקום, מפני הרעה אשר אנכי מביא עליה". [נמצא שעשה פעולה ממשית לקיום הנבואה]. וכן ענין אלישע הנביא [שלפני שנפטר, בא אליו יואש מלך ישראל ואמר לו שארם רוצים להילחם בישראל], ונאמר שם (מלכים ב יג טו - יט): "ויאמר לו אלישע קח קשת וחצים, ויקח אליו קשת וחצים. ויאמר למלך ישראל, הרקב ידך על הקשת וירקב ידו, וישם אלישע ידיו על ידי המלך. ויאמר פתח החלון קדמה, ויפתח, ויאמר אלישע, ירה, ויור, ויאמר חץ תשועה לה, וחץ תשועה בארם, והכית את ארם באפק עד כלה. ויאמר קח החצים ויקח, ויאמר למלך ישראל הן ארצה, והן שלש פעמים ויעמד. ויקצף עליו איש האלקים, ויאמר להכות

חמש או שש פעמים, אז הכית את ארם עד כלה, ועתה שלש פעמים תכה את ארם". [נמצא שעל פי הפעולה שעשה, ככה נהיה]. ולפיכך החזיק הקדוש ברוך הוא את אברהם אבינו בארץ, ועשה לו פעולות בכל העתיד להיעשות בזרעו, והבן זה. עד כאן מהרמב"ן. נמצא שיש ענין בעשיית הפעולות שהם דוגמת העליונים שפועלות למעלה בשמים.

ביטול גמור כחרס הנשבר וכדבר שאין בו ממש

י. ומרן זצ"ל הביא את הרמב"ן הזה (חזון עובדיה ימים נוראים עמוד צח) בענין אכילת הסימנים בליל ראש השנה, וכתב, ולכן אנו עושים הסימנים הללו באופן מעשי, ולא מסתפקים באמירת "הי רצון" בלבד, לסימנא טבא, כדי שהכל יצא מן הכח אל הפועל, וכמו שכתבו הרב חיי אדם ועוד. ע"ש. ומזה נלמד שגם בחור שקיבל צו גיוס או מכתב אחר שקשור לענין, לא יפתח אותו ולא כלום, אלא מיד יקרע אותו לגזרים, ובפעולתו זאת יראה שמבטל את הכל ביטול גמור, כחרס הנשבר וכדבר שאין בו ממש, ולא יעשה שום מעשה של התפעלות והתייחסות שהיא לדברים הללו ולא כלום. ובעזרת השם יתברך, כשם שהסכימו בית דין של מטה, כך יסכימו בית דין של מעלה.

"ברוך אלוקינו שבראנו לכבודו, והבדילנו מן התועים"

יא. אחי ורעי בני התורה היקרים והאהובים, בואו נקיים בעצמנו "ויגבה לבו בדרך ה'" (דברי הימים ב יז 1), כולנו נודה ונשבח להשם יתברך בפה מלא: "ברוך אלוקינו שבראנו לכבודו, והבדילנו מן התועים, ונתן לנו תורת אמת, וחיי עולם נטע בתוכנו". כמה עלינו לשמוח ולשבח את השם יתברך שאנחנו עוסקים בתורה הקדושה "שאין לך מידה טובה ממנה" (אבות דרבי נתן פרק כז), "וגדולה תורה שנותנת חיים לעושה בעולם הזה ובעולם הבא" (אבות פרק ו משנה ז), ועל אחת כמה וכמה שעל ידי לימוד התורה אנחנו זוכים להחזיק את העולם כולו, וזוכים להגן על עם ישראל, כי אנחנו מאמינים בני מאמינים שאך ורק התורה שומרת עלינו, כמו שנאמר: "אם בחוקותי תלכו", ופירש רש"י: "שתהיו עמלים בתורה, ואז זוכים כל ההבטחות: "ונתתי שלום בארץ, וישכבתם ואין מחיר... וירדפתם את איביכם ונפלו לפניכם לחרב וכו'".

הכל בגדר דברים בטלים ומבוטלים לעומת עסק התורה

יב. כתוב בפסוק באיוב (ז ה): "כי אדם לעמל יולד", ואמרו חז"ל (עיין סנהדרין צט רע"ב), זכה - עמלה של תורה, לא זכה - עמל דברים בטלים. כי כל מה שיעשה האדם בעולם, שיעבוד בעבודה הכי חשובה ויקרה, שיהיה עובד הייטק וירוויח בחודש 40,000 שקל, או יהיה טייס וירוויח בחודש 100,000 שקל או יותר מזה, עדיין זה בגדר **דברים בטלים** לעומת עסק התורה. וכבר אמר דוד המלך (תהלים קיט עב): "טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף". וכן אמר שלמה בנו (משלי ח יא): "כי טובה חכמה מפנינים, וכל חפצים לא ישוו בה". תורתנו הקדושה תורת אלוקים חיים, היא לא נמדדת בכסף וזהב, וכבר היטיב להגדיר האור החיים (דברים כח): "**אם היו בני אדם מרגישים במתיקות ועריבות טוב התורה, היו משתגעים ומתלהטים אחריה, ולא יחשב בעיניהם מלא עולם כסף וזהב למאומה, כי התורה כוללת כל הטובות שבעולם**". עכ"ל.⁶

לימוד התורה עלית על כולנה

יג. כותב הרמב"ם (הלכות תלמוד תורה פרק ג הלכה א): בשלושה כתרים נכתרו ישראל: כתר תורה, כתר כהונה, כתר מלכות. כתר כהונה, זכה בו אהרן הכהן וזרעו אחריו. כתר מלכות, זכה בו דוד המלך וזרעו אחריו, ואפילו נותן אדם כל כסף וזהב שבעולם אין נותנים לו. כתר תורה, הרי הוא מונח עומד ומוכן לכל ישראל, כל הרוצה ליטול יבוא ויטול. שמא תאמר: אותם כתרים

חמאן מלי דאורייתא, לא די לון דלא ידעי, אלא דאינון אמרי, דאינון מלין פגמין, מלי דלית בהו תועלתא. וכל אלו הטיפשים אטומי הלב, כשהם רואים דברי התורה, לא די להם שאינם יודעים, אלא שהם אומרים, שדברי התורה הם חלילה פגומים שאין בהם תועלת. ווי לון, כד יתבע לון קודשא בריך הוא, עלבונא דאורייתא, ויתענשונו עונשא דמרדי במאריהון. אוי להם שכאשר יתבע מהם הקדוש ברוך הוא על עלבון התורה, ויענשו עונש על שמרדו באדונם. מה כתיב באורייתא (דברים לב מז): "כי לא דבר רק הוא מכם", ואי איהו רק, מכם איהו, ואם הוא ריק, מכם הוא ריק. דהא אורייתא כלא, מליא מכל אבנין טבין ומרגלאן יקירין, מכל טבין דעלמא, שהרי התורה כולה, מלאה מכל אבנים טובות ומרגליות יקרות, מכל טוב שבעולם, כמה דאת אמר "וכל חפצים לא ישוו בה", והיך יימרון דאיהי יקניא. ואיך יאמרו, שהתורה היא ריקה חס ושלום.

⁶ תראו מה אומר הזוהר הקדוש, (פרשת ויצא דף קסג ע"א): פתח רבי אלעזר ואמר, "אם חכמת חכמת לך, ולצת לבדך תשא" (משלי טו יב), "אם חכמת חכמת לך", תא חזי, ווי לאינון חייבי עלמא, דלא ידעין, ולא משגיחין, במלי דאורייתא. בא וראה, אוי לרשעי העולם, שאינם יודעים ואינם מסתכלים בדברי תורה, וכד אינון משגיחין בה, בגין דלית לון סכלתנו, מלין דאורייתא דמיין בעיניהון, כאילו קלהו מלי יקניא, ולית בהו תועלתא, וכשהם מסתכלים בה, בגלל שאין להם תבונה, דברי התורה דומים בעיניהם כאילו הם דברים ריקים ואין בהם תועלת. וכלא בגין דאינון רקנין מדעתא וסלקתנו, וכל זה, משום שהם ריקים מדעת ותבונה. דהא כל מלי דאורייתא, קלהו מלין עלאין ויקירין, שהרי כל דברי התורה, כולם הם דברים עליונים ויקרים. וכל מלה ומלה כתיב בה (שם ג טו): "יקרה היא מפנינים, וכל חפצים לא ישוו בה". וכל אינון טפשיין, אטימין דלגבא, כד

גדולים הם יותר מכתר תורה? הרי נאמר (משלי ח טו): "בִּי מְלָכִים יִמְלְכוּ", [התורה אומרת, בי - על יְדִי, תתקיים מלכותם אם יתנהגו כמשפט התורה], **הא למדת שכתר תורה גדול מכולם**. ואמרו חז"ל (הרויט יג ע"א): **אפילו ממזר תלמיד חכם, קודם לכהן גדול עם הארץ**, שנאמר יקרה היא 'מפנינים', מכהן גדול שנכנס 'לפני ולפנים'. **אין לך מצוה בכל המצוות כולן שהיא שקולה כנגד תלמוד תורה אלא תלמוד תורה כנגד כל המצוות כולן**. ע"כ.

"גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות"

יד. אומרת הגמרא במסכת מגילה (טו ע"ב) "גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות", לכאורה זה ממש מפליא. ניתן דוגמא למשל: שנים שהיו יושבים ועוסקים בתורה על שפת הים כדי לקבל הרחבת הדעת, והנה בפתע פתאום הם רואים למולם ילד הולך להיטבע, כמובן מיד הם רוצים להציל אותו, אבל מספיק שאחד מהם יציל אותו, ובאמת אחד זינק, שחה במים והציל את הילד לחיים טובים, אלא שבינתיים חברו המשיך לעסוק בתורה, אומרים חז"ל, שזה שישב בינתיים ועסק בתורה, מעלתו גדולה יותר מההוא שהציל את הילד, בשמים הוא נחשב יותר ממנו. אבל למה עד כדי כך, הרי במשנה מסכת סנהדרין (לו ע"א) אמרו, "כל המקיים נפש אחת מישראל, כאילו קיים עולם מלא"? אלא זה שהציל נפש אחת, הוא כאילו קיים עולם מלא, היינו את העולם הזה. אבל זה שעוסק בתורה, הוא בפועל מקיים ולא רק את העולם הזה, אלא את כל העולמות כולם, את הבריאה כולה, כי "אם לא בְּרִיתִי יוֹמָם וְלַיְלָה, חֻקֹּת שָׁמַיִם וְאָרֶץ לֹא שָׁמַתִּי, אם חלילה לא יהיה לימוד תורה רגע אחד בעולם, כל העולם יהפך לתוהו ובוהו, גם השמים. לכן גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות.

כל תיבה בתורה, שקולה כנגד כל המצוות כולן

טו. אחי ורעי בני התורה היקרים והאהובים, אנחנו חייבים להפנים את האמת הצרופה הזאת לליבנו, אנחנו כולנו שזוכים לשבת ולעסוק בתורה, גדולים יותר מעובדי מד"א והצלה וכו', כי עם כל הכבוד אליהם, ובלי להמעיט מכבודם וממעלתם כהוא זה, חלילה, אין ספק שעבודתם עבודת קודש גדולה ביותר, אבל עדיין למעלה מזה, אין למעלה מעסק התורה, כי "תלמוד תורה כנגד כולם" (מסכת פאה פרק א הלכה א), ואמרו על זה בירושלמי: "אפילו כל מצוותיה של תורה, אינן שוות לדבר אחד מן התורה", ופירש הגאון מוילנא בספרו "שנות אליהו" (מסכת פאה פרק א משנה א): **שכל תיבה ותיבה בפני עצמה, היא מצוה גדולה והיא שקולה כנגד כל המצוות כולן. ואם כן כשלומד למשל דף אחד, מקיים כמה מאות מצוות גדולות. ואם כן בוודאי שטוב יותר לקיים מאות מצוות מלקיים רק מצוה אחת**. ע"ש.

⁷ זכורני בעונותיי הרבים לפני כחמש שנים וחצי, כשמרת אמי עליה השלום הלכה לבית עולמה, בימי השבעה בכיתי הרבה מאוד כי גדל הכאב מאוד, והנה בליל השבעה לאחר הדרשות והסעודה וכו', חזרנו לבית, וחשבתי בעצמי איך אמסור למחרת את השיעור של העלון הזה, כי בדיוק שלשה שבועות לפני כן התחלנו בשיעורים הללו, וזה שיעור שאני חייב להכין אותו היטב, אבל מה אעשה שאבל אסור בלימוד תורה, ולמחרת לא אספיק להכין, כי עד שעולים לקבר וחוזרים ומתקלחים לאחר שבוע שלם, ונסיעה לדימונה. בקיצור, שמכתי על מה שמרן זצ"ל כתב בחזון עובדיה (אבלות ב עמוד קעז) שלדעת הרמב"ם כבר בתחילת ליל השביעי, האבל יוצא מאבלותו, כי גם בלילה אומרים "מקצת היום ככולו", וכן דעת רבנו אברהם מן ההר, ספר המאורות, ושכן דעת רבים מן החכמים ורבנו תם. וכתב הרדב"ז שכן דעת הרמב"ם. אלא שהתוספות ומהר"ם מרוטנבורג חולקים שלא אומרים מקצת הלילה ככל היום, וכן פסק מרן השלחן ערוך. והרדב"ז כתב להכריע, שלענין מצוות כלימוד תורה וכדומה, יש להקל. ע"ש. ועל זה גם סמך מרן זצ"ל בליל השבעה על בנו רבי יעקב זצ"ל, וחזר להמשיך לכתוב "חזון עובדיה" על הלכות תרומות ומעשרות. ואבדל לחיים טובים וארוכים, גם אני הקטן סמכתי על זה להכין שיעור בהלכות שבת (עין גיליון 4) בליל השבעה.

והנה למחרת בבוקר כשעלינו לציון בבית העלמין סנהדריה, כולם בכו ואני לא בכיתי, והיה הדבר פלא, זה שבכה כל השבעה, מה קרה עכשיו שהוא לא בוכה? אלא הוא הדבר אשר אמר רבנו אברהם מן ההר **שדברי התורה משמחים את הלב על כורחו, שעיקר המצוה היא ההנאה והתענוג במה שמשיג ומבין בלימודו, ועל כורחו מגעת לו הנאה**. פלא פלאות מה כוחה של תורה. ולכן מרן אמר פעם, שאשה אכלה תעסק את הראש שלה בלימוד התנ"ך ותקבל שמחה. ואמרת בדרך הלצה, כשמרן אמר זאת, עוד לא היו חוברות "בהלכה ובאגדה", כי אם היו, היה אומר שהנשים תלמדה בהן, כי הן בשפה קלה השווה לכל נפש. ובזה יש לפרש "פקודי ה' ישרים משמחי לב", שכשהם ישרים הם משמחים, אבל אם אדם לומד תורה ולא מרגיש שמחה, שיבדוק אולי הלימוד שלו עקום ולא ישר, ולכן אינו משמח...

⁸ הראו לי ספר נפלא "מעגל תשעים ותשע" (עמוד 193) שחיבר הרב יצחק הרשקוביץ הי"ו, ושמ הוא כותב: בתחילה שהיו נלחמים בחרב ובחנית, היו פחות מלחמות ופחות הרוגים, כי כשרואים דם בעיניים זה מרתיע. כשהחלו לפתח את הרובים והכדורים באפשר להרוג אנשים מרחוק, כיון שלא רואים דם בעיניים, התרבו המלחמות והרציחות. וכשהחלו

עיקר לימוד התורה, להיות שש ושמח ומתענג בלימודו

טז. כל אחד ואחד מאיתנו נאחז חזק בעסק התורה ולא נרפה ממנה, כי היא חיינו ואורך ימינו, והעיקר שיהיה לימוד התורה בשמחה, בחשק ובהתלהבות, וכמו שכתב הגאון רבי אברהם מסוכטשוב בהקדמה לספרו אגלי טל: הנה שמעתי קצת בני אדם טועים מדרך השכל בענין לימוד התורה, ואומרים כי הלימוד ש"ס ופוסקים ומחדש חידושים ושמח ומתענג בלימודו, אין זו תורה לשמה כל כך כמו שאם היה לומד בפשטות רק לשם מצוה ולא היה לו מהלימוד תענוג מיוחד. ובאמת שזו טעות גדולה, ואדרבה **עיקר מצות לימוד תורה, להיות שש ושמח ומתענג בלימודו, שאז דברי תורה נבלעים בדמו, ונעשה דבוק בתורה הקדושה. ועל זה אנו מבקשים בכל יום: "ונשמח ונעלוז בדברי תלמוד תורתך ומצוותיך וחוקותיך לעולם ועד"**. ואמרו בזוהר הקדוש, שהיצר הטוב שבאדם מתגדל יותר ויותר מתוך השמחה שבעשיית המצוות. ע"ש. וזכה לכוון לאחד מרבתינו הראשונים הוא רבנו אברהם מן ההר (נדרים מוח ע"א) שכתב: **עיקר מצות הלימוד היא בידיעת האמת, ולהתענג וליהנות במדע לשמח לבבו ושכלו, שנאמר "פקודי ה' ישרים משמחי לב", ולכן אבל אסור לקרוא בתורה ובנביאים ובכתובים, מפני שהם משמחים את לבו על כורחו, שעיקר המצוה היא ההנאה והתענוג במה שמשיג ומבין בלימודו, ועל כורחו מגעת לו הנאה**. ע"ש.⁷

שבט לוי לא עורכים מלחמה כשאר ישראל

יז. נפנים כולנו את דברי הרמב"ם (הלכות משיטה ויובל פרק יג הלכה יב) המאלפים שכתב: ולמה לא זכה שבט לוי בנחלת ארץ ישראל ובביזתה עם כל שבטי ישראל? מפני שהובדל לעבוד את השם לשרתו, ולהורות לרבים דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים, שנאמר: יורו משפטין ליעקב ותורתך לישראל. לפיכך הובדלו מדרכי העולם, לא עורכים מלחמה כשאר ישראל, ולא זוכים לעצמם בכח גופם, אלא הם חיל השם יתברך. ולא שבט לוי בלבד, אלא כל איש ואיש אשר נדבה רוחו והבינו מדעו, להבדל לעמוד לפני השם ולשרתו, לדעת את השם ולהבין ולהורות בתורת השם, והלך ישר כמו שעשהו השם, ופרק מעל צווארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם, הרי זה נתקדש קודש קדשים, ויהיה השם חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים, ויזכהו בעולם הזה בדבר שיספיק לו פרנסתו, כמו שיזכה לכהנים הלוויים. וכן אמר דוד המלך, ה' מנת חלקי וכוסי, אתה תומיך גורלי. ע"כ. נמשיך להתחזק בעסק התורה, ובעזרת השם, מכאן ולהבא חושבנא טבא, ורק ירבו ויפרצו חובשי ספסלי הישיבות הקדושות ובתי המדרשות בכל אתר ואתר, לעשות נחת רוח ליוצרנו ולעשות רצון בוראנו, אמן ואמן.⁸

להשתמש בפצצות, טילים ומטוסים זה התעצם לממדים זוועתיים, כי לא רואים בעיניים את התוצאות הנוראות וזה לא נראה כל כך נורא, ואז גם אין בעיה להטיל פצצת אטום על יפן. כשהעריבים בחברון או האוקראינים והרוסים היו עושים פרעות ביהודים, אחרי כמה עשרות הרוגים הם נעצרו, כי יש גבול כמה דם וזוועות בן אדם יכול לראות מול העיניים, ובשלב מסוים תאוות הרצח שלו נרגעת, אבל הנאצים באושוויץ יכלו להרוג מיליונים, כי הידיים נשארו נקיות, החולצה שלהם נשארה נקיה. הם הכניסו אנשים לאולמות גדולים, בצורה 'מסודרת' (ימח שמם של כאלו 'מסודרים'), סגרו את הדלת ושפכו משהו מלמעלה, על ידי רופא! לא סתם. רופא! דוקטור! ואחר כך שלחו עובדים יהודים או אוקראינים שיפנו את הגופות. הכל עבר מסודר עם ניירות, והחולצה של הרוצח נשארה מגוהצת ולבנה. רק לאחרונה התנהל בגרמניה משפט של נאציזת זקנה שהיתה בשעתו המזכירה של מנהל אחד ממחנות הריכוז. במהלך המשפט נחשף שאחד התפקידים של אותה ימח שמה היה, להכין לבוס שלה רשימות של יהודים שצריכים להישלח להוצאה להורג. הכל היה מסודר, נקי, לפי החוק, סדר ותוכנית ממשלתית. עם מזכירה שמכירה רשימות ובוס שחותם עליהן. בצורה כזו אפשר לעשות הכל כי זה נקי, תקני, וחוקי.

כך זה בדיוק עם שלטונות המדינה, בהתחלה הם עבדו עם כח, מכות, מעצרים וכדומה, היו פחות פשעים וזוועות כי ראו את הדם בעיניים, אבל כשהחל הבג"ץ להשתלט על המדינה ולעשות את הפשעים שלו בחסות החוק, התרבו הפשעים והזוועות של רשויות המדינה לכמויות אדירות, כי הכל זה חוקי. כשהם רצו לקחת את ילדי תימן, הם היו צריכים לגזור פאות, והתמונות דלפו לכל העולם ונהיה רעש גדול, הממשלה נפלה, והם היו צריכים קצת לעצור ולעבור לשיטות פחות חזקות. אבל היום, כשהם רוצים לקחת את הילדים שלנו לצבא, ולחלץ אותם מחמאן לצינץ, הם לא צריכים להסתיר שום דבר, הם פשוט עושים חוק, ואז הכל כשר וישר, כי הכל חוקי, בשם החוק, בשם הצדק, ובשם המשפט 'הקדוש'. גם היום בצבא יש יהודים שגוזרים להם את הזקן והפאות, כי יש 'נוהל תספורת', ואם המפקד מחליט הוא יכול לתת פטור מתספורת, אבל הוא לא חייב לתת, והיו כמה מקרים לאחרונה שהיו גדודים שלמים שהמפקד החליט שכאן אין פטורים, וחייבים דתיים וכוונתו להוריד את הפיאות, אפילו למספר אפס במקרים מסוימים. אבל היום אף אחד לא יעשה על זה רעש, כי זה בשם החוק, יש הרי 'נוהל'... גם בגרמניה היו כל מיני נהלים היה נוהל 'גזים', ובסודם היה נוהל אחרים וקבצנים, הכל זה חוקים ונהלים מסודרים למופת. ע"ש. השם ירחם ויציל.